

WEIMARREPUBLIKEN. EN ÖVERSIKT

Politiska partier

SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) grundat 1869

USPD (Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands), vänstersocialistiskt parti grundat 1917, konsekvent anti-krigsparti; upplöses 1920, medlemmarna går till KPD och i mindre utsträckning till SPD

KPD (Kommunistische Partei Deutschlands) grundat 1918

Zentrum, konfessionellt katolskt parti med egen fackförening, grundat 1870

DDP (Deutsche Demokratische Partei) liberalt, grundat 1918

DVP (Deutsche Volkspartei) "nationalliberalt", grundat 1918

BVP (Bayerische Volkspartei) konservativt katolsk, monarkistiskt parti, 1919

DNVP (Deutschnationale Volkspartei Partei) nationalistiskt och konservativt "höger"-parti, grundat 1918

NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) grundat 1919

Weimarkoalitionen 1919-1930: SPD, Zentrum, DDP

Tidsaxel

1918

Myteri i flottan, de största demonstrationerna (över 100.000) soldater och arbetare någonsin i Berlin mot kejsariket. Den tyska demokratiska revolutionen, republiken utropas, kejsaren abdikerar; revolutionsregering SPD-USPD (november); vapenstillestånd (november)

1919

Spartakusupproret (USPD och KPD); Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht (KPD) mördas (januari); val till nationalförsamlingen, Weimarkoalitionen i majoritet (75,2% SPD, Zentrum, DDP) (januari); undertecknandet av Versailles fredsfördrag (juni)

1920

Kapps kuppörsök, kommunistiska uppror i Ruhrområdet (mars); *1a riksdagsvalet*, Weimarkoalitionen förlorar sin majoritet (43,5%) (juni)

1921

Kommunistiska uppror i Hamburg och mellersta Tyskland (mars)

1922

Rapallofördraget mellan Tyskland och Sovjetunionen, handelsavtal, diplomatiska förbindelser (april); utrikesminister Walther Rathenau (DDP) mördas (juni)

1923

Undantagstillstånd i Bayern pga oroligheter (september); galopperande inflation, oroligheter i Sachsen och Thüringen (oktober); Hitlers kuppörsök i München (november)

1924

2a riksdagsvalet, det nationalistiska partiet DNVP vinner mark, 19,5% liksom KPD, 12,6%; Weimarkoalitionen 39,6% (maj); *3e riksdagsvalet*, Weimarkoalitionen uppåt, 45,9%, DNVP 20,5%, KPD 8,9% (december)

1925

Presidenten Friedrich Ebert, 1919-1925 (SPD), dör (februari); presidentval, de konservativas och nationalisternas kandidat fältmarskalk von Hindenburg (77 år) väljs med 48,3% av rösterna, Weimarkoalitionen gemensamme kandidat, juristen Wilhelm Marx (Zentrum) får 45,3% och kommunisternas Ernst Thälmann 6,4% (april)

1926

Vänskaps- och neutralitetsavtal med Sovjetunionen (april); Tyskland tas upp i Nationernas förbund (september)

1927

Ett lugnt år

1928

4e riksdagsvalet, nedgång för det nationalistiska DNVP, 14,2%, uppgång för SPD, 29,8%, Weimarkoalitionen sammanlagt 46,8% (maj); "Den stora koalitionen" bildas mellan SPD, DDP, Zentrum, DVP och BVP med sammanlagt 58,6% av rösterna (juni)

1929

Arbetslösheten stiger till 2,8 miljoner (8,5%) (mars); Börskraschen i New York (oktober)

1930

"Den stora koalitionen" spricker pga motsättningarna mellan SPD och DVP ang finansieringen av arbetslöshetsförsäkringen (mars); 3,5 miljoner arbetslösa (14%) (mars); Riksdagens upplösning (juli); *5e riksdagsvalet*, NSDAP blir näst största parti med 18,3%, i valet 1928 fick partiet 2,6%; den ursprungliga Weimarkoalitionen får 40,1%, varav SPD 24,5% (september)

1931

Arbetslösheten stiger till 4,5 miljoner (22%); regeringen Heinrich Brüning (Zentrum) utfärdar flera dekret ("nödförordningar") gällande den ekonomiska politiken utan riksdagens godkännande

1932

Arbetslösheten stiger till 6,1 miljoner (30%); Den 84-årige Hindenburg återväljs till president med stöd av den ursprungliga Weimarkoalitionen med 53,1 % mot Hitlers (NSDAP) 36,8% och Thälmanns (KPD) 10,2% (april); Rikskansler Brüning förbjuder de nationalsocialistiska paramilitära organisationerna SA (Sturmabteilung) och SS (Schutzstaffel) (april); Brüning avskedas och efterträds av Franz von Papen, partilös, tidigare medlem i det nationalistiska och

konservativa DNVP; förbudet mot SA och SS upphävs (juni); *6e riksdagsvalet*, NSDAP blir största parti med 37,7% före SPD med 21,6%, Weimarkoalitionen får sammanlagt 35% och KPD 14,3%, “den nationella fronten” (NSDAP + DNVP) 43,2% (juli); *7e riksdagsvalet*, NSDAP förlorar röster, men förblir det största partiet (33,1%), nedgång för SPD (20,4) , uppgång för KPD som når sitt bästa resultat (16,9%), Weimarkoalitionens resultat 33,3%; “den nationella fronten” (NSDAP + DNVP) får 41,4% (november); Von Papens “baronkabinett” avgår (november); President Hindenburg utser general Kurt von Schleicher (partilös) till rikskansler, som avgår efter två månader (december).

1933

Hindenburg utser motvilligt Hitler, som han kallade “den böhmiske korpralen”, till rikskansler med von Papen som vice-kansler, i regeringen ingår fyra partilösa ministrar, två från NSDAP, tre från DNVP och en från veteranorganisation Stahlhelm (januari); Riksdagsbranden och riksdagsbrandförordningen som avskaffar pressfriheten, hemfriden, brevhemligheten, föreningsfriheten och demonstrationsrätten; omfattande arresteringar och terror mot socialdemokrater och kommunister (februari); *8e riksdagsvalet*, NSDAP får 43,9%, deras koalitionspartner DNVP 8%; SPD 18,3%, KPD 12,3 och Zentrum 11,2%, de båda liberala partierna (DDP och DVP) blott 1,9% tillsammans, den ursprungliga Weimarkoalitionens partier tillsammans 30,3%; Fullmaktslagen, som ger regeringen Hitler oinskränkta maktbefogenheter införs, kommunistpartiets mandat hade ogiltigförklarats av talmannen Göring och omröstningen genomfördes under hotfulla former, med beväpnade SA-män i riksdagshuset (mars); lagen om ”återupprättandet av ämbetsmannakåren” antas i april, kända motståndare till nazismen, politiskt ”opålitliga” personer och de som enligt ”arierparagrafen” klassificeras som judar avskedas från statlig och kommunal tjänst. Över 2 miljoner anställd berörs, ca 20% av alla universitetslärare avskedas, fackföreningarna upplöses (maj) och alla partier utom NSDAP förbjuds (juli); Det första koncentrationslägret för politiskt oppositionella öppnas i Dachau eftersom fängelserna inte räckte till (mars); hundratals politiska mord, mer än 100.000 personer frihetsberövades under 1933.

— I inget riksdagsval lyckades NSDAP få egen majoritet, inte ens i valet i mars 1933 som genomfördes under odemokratiska former.

— Weimarförfattningen upphävdes aldrig, nationalsocialisterna åberopade fullmaktslagen och möjligheten att utfärda nödförordningar för att ge regimen ett sken av legalitet.

— “Weimarförfattningen var en av världens mest demokratiska, kanske *den* mest demokratiska i hela världen på 1920-talet” (Eric D. Weitz, *Weimar Germany: Promise and Tragedy*)

Litteratur

Eric D. Weitz, *Weimar Germany. Promise and Tragedy*, Weimar Centennial Edition (Princeton University Press, 2018); *Weimartyskland: löfte och tragedi*, 2a uppl. (Dialogos, 2016)

— en utmärkt läsvärd och läsbar framställning som täcker både den politiska och kulturella utvecklingen

Hans Mommsen, *Die Verspielte Freiheit. Aufstieg und Fall der Weimarer Republik* (1989), 2a uppl (Propyläen, 2018); *The Rise and Fall of Weimar Democracy* (University of North Caroline Press, 1996)

— ett utförligt standardverk om den politiska och ekonomiska utvecklingen

Horst Möller, *Die Weimarer Republik. Demokratie in der Krise* (Piper, 2018)

— en utmärkt mer kortfattad framställning av den politiska utvecklingen

Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich* (Penguin, 2003)

— de fyra första kapitlen skildrar Weimarrepublikens uppgång och fall. Boken är första delen av tre om Nazi-Tyskland, skriven av en av de främsta kännarna av tysk 1900-tals historia

Rainer Metzger, *1920s Berlin* (ty, Taschen, 2017); *Berlin in the 1920s* (Taschen, 2017)

— boken behandlar bildkonsten under Weimartiden med presentationer av enskilda konstnärer och verk

Peter Gay, *Weimar culture: the outsider as insider* (Penguin Books, 1974); *Weimarkulturen 1918-1933* (Nya Doxa, 2003)

— en utmärkt skildring av de viktigaste kulturella och konstnärliga strömningarna

KONSTNÄRER OCH BILDERNA

1. *Berlin-die Sinfonie der Grosstadt* 1927 Walther Ruttmann, dokumentärfilm

2. *Der eiserne Hindenburg* 1915; 26 ton al, 6 ton stål, 12,5 meter hög

Max Liebermann 1847-1935; President för den preussiska konstakademin 1920-1932, avgick i förtid pga den politiska och antisemitiska hetsen.

3. Liebermann 1905 *Judengasse*, Amsterdam

4. Liebermann 1918 *Wannsee Villa*; Liebermanns hem är numera ett museum med hans konst.

5. Liebermann 1918 *Richard Strauss*

6. Liebermann 1932 *Ferdinand Sauerbruch*

7. Anders Zorn 1891, *Max Liebermann*

8. Anders Zorn 1894 *Martha Liebermann*

Expressionism

Den expressionistiska gruppen "Die Brücke" grundas i Dresden 1905 av Ernst Ludwig Kirchner, Max Pechstein m.fl. De flesta konstnärerna förlägger sin verksamhet till Berlin ca 1910. Brückemuseet öppnar 1967 i Berlin.

Max Pechstein 1881-1955; verksam vid preussiska konstakademin och högskolan för bildande konst i Berlin.

9. 1919 *Das neue Haus*

Karl Schmidt-Rotluff 1884-1976; verksam vid preussiska konstakademin och högskolan för bildande konst i Berlin.

10. 1920 *Blauer Mond*; blått, grönt, rött, gult, orange, brunt, monumental briljans

Emil Nolde 1867-1956; kort tid i Berlin, från 1926 bosatt i Seebüll, Schleswig-Holstein, där hans hem är ett museum.

11. Nolde, 1914 *Tropisk sol*

12. Nolde, 1912 *Jesu liv*

Hans Arp 1886-1966 & **El Lissitzkij** 1890-1941.

13. 1925 *Kunstismen*; kritik av expressionismen som uppfattas som pretentiös metafysik.

Tema: staden

Ernst Ludwig Kirchner 1880-1938; Berlin 1911

14. 1913 *Stadtszene Berlin*; elegant klädda prostituerade i fjäderhattar, blaserat och hektiskt stadsliv med spårvagnar

Nikolaus Braun 1900-1950; 1938 flykt till USA

15. 1921 *Berliner Strassenszene*, med adventskalender, spårvagn, hästvagn, klädesaffärer, köttbutik, affär med proteser, översättningsbyrå, teater, antikvariat, frisör, begravningsbyrå och en ensam madonna

George Grosz 1893-1959; medlem i Berlin-Dada 1920; emigration 1933 till New York; *Das Gesicht der herrschenden Klasse: 55 politische Zeichnungen* (Berlin: Malik Verlag, 1921)

16. Grosz 1918 *Liktåget*; Danse Macabre, helvetesskildring (Breughel, Hieronymus Bosch), "förvrängda avhumaniserade kroppar, märkta av alkoholism, syfilis och pest. En protest mot mänskligheten som förlorat sitt förstånd" (Grosz) Byggnaderna lutar hotfullt, en ensam kyrka omgiven av kontor, nattklubbar och barer. Döden sitter på kistan och dricker ur en flaska, en pojke i högra hörnet spy ut sina illusioner.

17. Grosz 1923 *Vor Sonnenaufgang*, "Ecce Homo", litografier

Tema: kriget och dess följder

Otto Dix 1891-1969 Dresden 1910-1920, sedan i Berlin, medlem i Berlin-Dada 1920

18. Dix 1920 *Der Krieg*, 51 etsningar

19. Francesco Goya 1810 (1863) *Las Desastres de la guerra*; spanska självständighetskriget mot Napoleon 1808-1814

20. Dix 1929-32 *Der Krieg*; 1. Soldaterna drar ut i krig i gryningen 2. Slagfältet som dödens fält 3. Soldaterna återvänder från slagfältets helvete 4. Vilan i skyddsrummet-graven.

21. Dix 1920 *Kriegsinvaliden (45% arbetsföra)*; förstörd 1942

Max Beckmann 1884-1950; emigration 1937 till Amsterdam, sedan New York.

22. Beckmann 1919 *Natten*; attack mot en familj i vindsrummet med förvrängda och avhumansierade kroppar.

23. Grosz, *Gott mit uns*, Dada 1920

24. Dix 1920 *Skatspieler*; olja och collage, ett café i Dresden, "för mig är konsten besvärjelse" (Dix)

25. Grosz 1926 *Solförmörkelse*; en industrialist, en general och fyra huvudlösa borgare under en sol förmörkad av en dollarsedel, tyska folket i gestalt av en träåsa med skyggglappar, som dras in i avgrunden av ett skelett.

Hanna Arendt: "Vi läste inga tidningar, Grosz bilder är inga karikatyrer utan realistiska reportage, Vi kände dessa typer, de levde mitt ibland oss,"

26. Grosz 1926 *Samhällets stöttepelare*; ämbetsman med ölkrus och florett och huggsår efter studentduell, inget öra för att höra med och hakkors på kavajen, i huvudet kejsrerliga kavalleriet; tidningskungen Alfred Hugenberg (senare partiordförande för DNVP) med blodiga tidningar och potta på huvudet, socialdemokrat med exkrementer i hjärnan, officerare i bakgrunden och en präst.

27. *Georg Grosz* 1928

Dada-Berlin

28. 1920 *Preussischer Erzengel*, Dada-utställningen 1920

John Heartfield (Helmuth Herzfeld) 1891-1968; dadaist, politisk affischkonst; emigration 1938

29. John Heartfield 1932, "Hitlerhälsningens innebörd"

Tema: staden och nöjeslivet

30. Kirchner 1910 *Vinbar*

31. Schmidt-Rotluff 1913 *Vinbar*

Elfriede Lohse-Wächtler 1899-1940, intagen på mentalsjukhus med diagnosen schizofreni, offer för “eutanasin”.

32. Lohse-Wächtler 1930 *Ett par på krogen*

33. Lohse-Wächtler 1930 *Utblick på nattklubben*

34. Dix 1928 *Metropolis*; triptyk på träpanel: en djävulsk treenighet 1. krigsinvalid i uniform, en misshandlad på marken, miljön är undre världen med prostituerade 2. jazz 3. krymplingen på golvet och sexuella symboler

35. Josephine Baker 1926 “Banandansen”. Baker uppträdde flera gånger i Berlin under 20-talet, omåttligt populär.

36. Josephine Baker 1963, medborgarrättsrörelsens marsch mot Washington. Hon bär den franska motståndsrörelsen uniform med utmärkelser för sina insatser bl.a. som spion under kriget.